

**КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА
НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА
У ТЕОРИЈСКИМ ПОСТАВКАМА РЕАЛИЗМА**

Филип Стојановић, мастер менаџер безбедности^{1*}
Центар за истраживање јавних политика

¹ * stojanovicgf@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА У ТЕОРИЈСКИМ ПОСТАВКАМА РЕАЛИЗМА

Сажетак: Предмет овог прегледног рада јесте начин концептуализације националног интереса у теоријским поставкама реализма. Прегледом литературе створени су услови за увид у главне налазе досадашњих истраживања о појму национални интерес истакнутих реалиста – Ханса Моргентауа, Рејмона Арона и Кенета Волица. Сходно томе, сумирање обима и начина тематизације националног интереса у делима реалиста представљају циљеве овог рада. Детаљним прегледом постојећег научног фонда утврђено је да обим тематизације овог појма доминира код представника реалистичке школе. Ипак, међу теоретичарима не постоји јединствена дефиниција око које постоји консензус, изузев оне да национални интерес представља и средство политичке акције и средство политичке анализе. Међу реалистима постоје изразита несалагања, како при одређењу садржаја појма, тако и око његове функције. За Моргентауа у средишту националног интереса јесте моћ, Рејмон Арон га своди на задовољство, док Волиц размишља о безбедности, односно опстанку. У закључним разматрањима истакнуто је да је национални интерес категорија коју је тешко прецизно одредити, имајући у виду његову комплексност и различитост у теоријским промишљањима истакнутих теоретичара.

Кључне речи: национални интерес, реализам, Ханс Моргентау, Рејмон Арон, Кенет Волиц

УВОД

Иако је национални интерес предмет научне тематизације од 30-их година прошлог века, идеје о овом концепту су много старије. Наиме, у литератури неретко наилазимо на историјска утемељења појма национални интерес. Позивајући се на Тукидида, Макијавелија или пак период владавине кардинала Ришељеа, бројни аутори наглашавају његово интелектуално порекло. Имплицирајући важност националног интереса за државу, као и за оправдање политичко-безбедносног деловања државе (владара), појам национални интерес се углавном доводио у везу са „државним разлогом“ (*raison d'état*). Воља владара оличена кроз државну власт и закон, нарочито присутна у XVI и XVII веку, представљала је персонификацију државе. Све оно што је монарх желео и радио, следствено је било у интересу државе (Винсент, 2008). Тако Кенет Волц (*Kenneth Waltz*) исцрпним објашњавањем *реалполитике* наводи основне елементе ове врсте политичког деловања. У том смислу, Волц истиче да су то „интереси владара, а затим и интереси држава који представљају извор акције“. Даље, Волц наставља да „од Макијавелија до данас, интерес и нужност, као и фраза која их обухвата – *raison d'état*, остали су кључни концепти реалполитике“ (2008: 129). Слично износи и Џозеф Франкел (*Joseph Frankel*), када каже да су „воља владара“, „интерес династије“ и „*raison d'état*“ представљали претечу савременог схватања националног интереса (1970: 20).

Велики број теоретичара (Clinton, 1944; Morgenthau, 1952; Wolfers, 1962; Rosenau, 1968; Милетић, 1978; Нај, 2004; Burchill, 2005) у разумевању националног интереса као предмета политичке анализе позива се на учење Чарлса Бирда (*Charles Beard*), америчког историчара, који је увидео широку употребу концепта националног интереса у политичком јавном дискурсу САД и истицао неопходност његовог изучавања. У књизи „Идеја националног интереса“ (*The Idea of National Interest*, 1934) Бирд проучава како се национални интерес као средство политичке акције мењао и користио у америчкој спољној политици. Његов рад је очигледно утицао на многе ауторе с обзиром на то да велики број њих у тематизовању концепта националног интереса безрезервно црпи налазе овог хроничара америчке спољне политике.

Управо се у литератури неретко уочава да се приликом објашњавања националног интереса користи шира полемика о његовом настанку и развоју. С једне стране, овакав историјски увид може послужити његовом бољем разумевању, док са друге може представљати додатно оптерећење и ограниченост, знајући да су историјски налази о „почетку“

углавном контроверзне садржине, тешко доказиве претпоставке или пак пука здраворазумска извођења. Иако не можемо оспорити радове Тукидида, Хобса и Ришељеа који су имали велики утицај на реалисте као „креаторе“ овог концепта, неопходна је свеобухватна анализа концепта националног интереса. Андрија Милетић такође истиче колико је заиста тешко одредити порекло овог концепта јер, како каже, „аутори не дају никакве прецизне податке, које би било могуће проверити или се на њих без резерве ослонити“ (1978: 261). Стога исцрпни покушаји утврђивања претече појма национални интерес нису отклонили потешкоће при његовом одређењу. Напротив, оне су и данас присутне.

Но, и поред његове свеprisутности, како у теоријском, тако и у политичком смислу, међу теоретичарима студија безбедности не постоји усаглашеност око одређења националног интереса. Неодређеност и неконзистентност једног од средишњих појмова студија безбедности не произилази само из тумачења теоретичара различитих теоријских приступа. Његова „неухватљивост“ почива на ставу да национални интерес није апсолутна категорија и нема јединствено значење, већ се разликује од државе до државе (Даниловић, 2008: 557, према: Јовић, 2013: 249).

Циљ овог прегледног рада јесте да се прикаже начин и обим тематизације појма национални интерес од стране најпознатијих реалиста који су писали о овом појму, те се стога квалификовали као најрепрезентативнији представници овог правца. Овде се пре свега мисли на радове Ханса Моргентхауа (*Hans Morgenthau*), Рејмона Арона (*Raymond Aron*) и Кенета Волца. Нису сви реалисти појам национални интерес сматрали важним, а камоли најзначајнијим појмом. Радови других теоретичара, као што су Едвард Х. Кар (*Edward H. Carr*), Џон Миршајмер (*John Mearsheimer*), Стивен Волт (*Stephen Walt*) и Рандал Швелер (*Randal Schweller*), изостављени су. Аргумент који оправдава овакво опредељење јесте што ови последњи у својим радовима нису аналитички обрађивали овај појам нити су покушавали да га одреде. Стиче се утисак да се у њиховим радовима о овом појму пише као о некој подразумевајућој и неспорној категорији. Са друге стране, основни критеријум за одабир теоријског правца – реализма јесте што национални интерес представља један од кључних појмова категоријалног апарата теоријских поставки реализма.

ПОЧЕЦИ НАУЧНОГ ПРОБЛЕМАТИЗОВАЊА НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА

Углавном доминантан у реалполитичком концепту, појам национални интерес закупио је пажњу бројних теоретичара. Једноставније речено, пре него што је постао предмет политичке анализе, овај појам је дуго био присутан у политичкој пракси (Милетић, 1978). Ослањајући се на учења Џејмса Розенауа (*James Rossenau*), да се концепт националног интереса користи као средство политичке акције, али и као средство политичке анализе (1968), можемо претпоставити дијапазон његове употребе – пре свега у погледу политичке акције.

Како је национални интерес био централно место реалиста, али и доносилаца политичких одлука у хладноратовском периоду, Америчка академија политичких и друштвених наука (*American Academy of Political and Social Science*) 1952. године организовала је дводневну научну конференцију управо о овом појму. Један од учесника, Ханс Моргентау, нагласио је значај конференције истичући да је тај дводневни састанак показао колико је заправо појам национални интерес важан за спољну политику САД (Morgenthau, 1952: 1).

Контекст у којем је почело да се дебатује о овом појму веома је специфичан. Наиме, у делу „Ханс Моргентау и национални интерес“ Корнелија Навари (*Cornelia Navari*) објашњава како је професор Моргентау након свог текста из 1949. године *The Primacy of the National Interest* позван од стране Џорџа Кенана да учествује у консултацијама око дефинисања спољне политике САД према Совјетском Савезу (Navari, 2016: 47–49). Основна идеја њеног рада јесте истраживање начина на који је Моргентау своја размишљања презентовао америчкој публици и доносиоцима одлука. Свакако, Моргентау није први који је писао о националном интересу, али је његов рад имао највећи утицај на даљи развој концепта у оквиру реалистичке парадигме студија безбедности. Амерички историчар Чарлс Бирд 1934. године објављује рад „Идеја националног интереса“ с циљем да скрене пажњу јавности, али и академским круговима о пречестој употреби овог појма од стране доносилаца одлука. Бирдов рад може потврдити поменуту идеју Розенауа да је концепт првенствено био присутан у политичкој пракси, пре него што је заиста постао предмет научне тематизације.

НАУЧНА ТЕМАТИЗАЦИЈА НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА – РЕАЛИСТИЧКА ПЕРСПЕКТИВА

Ханс Моргентау сматра се утемељивачем појма национални интерес у теоријским поставкама реализма. У свом капиталном делу из 1948. године „Политика међу нацијама: борба за моћ и мир“ (*Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*) он не помиње концепт националног интереса, док се са допуњеним издањем из 1952. године овај „недостатак“ надомешћује. Међутим, Моргентауов допринос одређењу националног интереса почиње објављивањем чланка „Друга велика дебата: национални интерес САД“ (*Another Great Debate: The National Interest of the United States*). Проучавајући односе међу државама, овај класични реалиста појам национални интерес посматра пре свега у контексту моћи (1952).

Без обзира на теоријско становиште којем припадају, у одређењу националног интереса код Моргентауа и Волца постоје извесне разлике. Тако је за Волца остваривање националног интереса усмерено на безбедност, односно опстанак државе (2008). Утемељивач *теорије међународне политике* Кенет Волц расправу о националном интересу илустративно представља, правећи паралелу између државе и предузећа (2008: 148). На овом примеру, Волц илуструје идеју приоритетног интереса државе – неупитног опстанка. Међутим, у чланцима „Примат националног интереса“ (*The Primacy of the National Interest, 1949*) и „Главне побуде америчке спољне политике: национални интерес насупрот моралне апстракције“ (*The Mainsprings of American Foreign Policy: The National Interest vs. Moral Abstractions, 1950*) Моргентау национални интерес доводи у везу са моралним принципима спољне политике, износећи закључак да „између два концепта спољне политике, националног интереса и моралних принципа, нема компромиса... тако да приликом доношења одлука, државници морају изабрати један или други пут као ултимативни стандард одлучивања“ (1949: 212).

Померајући тежиште у посматрању националног интереса на објективну сферу (независно од опажања), Александар Џорџ и Роберт Кохејн идентификују три национална интереса – физички опстанак, аутономију и економско благостање или, како их они поједностављено називају – „живот, слободу и имовину“ (Geogre and Keohane, 1980).

Ако пак национални интерес представимо као круцијалну вредност коју државе у међународним односима неупитно остварују, сасвим је релевантно Содерманово поређење националног интереса са „нацио-

налним егоизмом“ (Soderman, 1977: 123). За Џозефа Фреанкела (*Joseph Frankel*), национални интерес је „нејасан“ (*vague*) појам (Frankel, 1970: 15). Франкел је дистинктивно промишљао о националном интересу, делећи га на две врсте – објективне и субјективне. Објективни интереси су они који су постојани – географија, историја, окружење, ресурси, величина популације и они не зависе од државника. О субјективним националним интересима одлучују владајуће елите. Ова категорија подразумева идеологију, веру, класу и идентитет. Како зависе од владајућих елита, они су подложни интерпретацији и променама (Frankel, 1970: 15–17). Овакво одређење, мада доста конкретније, не разликује се од Моргентауовог одређења према коме се национални интерес састоји из два дела – један који је логичан и у том смислу нужан, и други који је променљив и одређен околностима (1952: 972).

Када је у питању постхладноратовско реалистичко промишљање о националном интересу, Стивен Волт и Џон Миршајмер не посвећују велику пажњу овом концепту. Једини осврт на национални интерес као средство политичке акције уочавамо у њиховом заједничком делу „Израелски лоби и америчка спољна политика“ (*Israel Lobby and U.S. foreign policy*). О националном интересу Миршајмер и Волт говоре пре свега из позиције спољне политике САД, док се садржај појма не преиспитује, већ се посматра као већ дефинисана вредност која представља смерницу спољне политике (2006: 30–37).

О потешкоћама одређивања националног интереса као средства спољне политике САД писао је и Џозеф Нај (2004). Он нашироко дискутује о проблемима са којима се суочавају САД након 2001. године, посебно у новој, информационој ери. Иако сматра да је у дефинисању националног интереса потребно сагледавање интереса других држава и противи се унилатералној политици коју заговарају традиционалисти, он национални интерес ипак посматра првенствено у контексту моћи и опстанка. Када говори о редефинисању националног интереса кроз укључивање глобалних вредности попут људских права, подстицање демократије и развоја приватног сектора, Нај истиче да национални стратешки интереси јесу они који су витални и да немогућност њихове заштите директно доводи у питање опстанак (2004: 199). Реалистичка теза о опстанку као неопходним условом спољне политике за Наја јесте кључна, али има алтернативу – „то није једино што постоји у спољној политици“ (*Ibid.*). Нај схватање националног интереса као средства спољне политике измешта из надлежности доносилаца одлука и смешта га у један шири политички демократски процес. Он заправо нуди модел за одређивање националног интереса кроз широку и јавну политичку

дебату. У том смислу он истиче да је легитимитет јавног мњења кључан у овом процесу. „По мом мишљењу, у демократији, национални интерес је просто оно што грађани, након одговарајућег размишљања, кажу да јесте. Он је шири од виталних стратешких интереса, мада су они његов пресудни и најзначајнији део“ (2004: 200).

Слажући се око аналитичког значаја, национални интерес је превасходно проблематизован у погледу анализе спољне политике државе. Фаворизовањем државе и националног интереса као смернице државног деловања, јасно је да је међу реалистима вођена најзначајнија дебата о овом појму.

ТЕМАТИЗАЦИЈА НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА У РАДОВИМА ХАНСА МОРГЕНТАУА

У делима Ханса Моргентауа, овај појам заузима централно место. Моргентау у делу *Dilemmas of Politics* каже да „теорија политике, домаће или међународне, захтева средишњи концепт. За општу теорију политике, централно место управо заузима концепт интереса дефинисан као моћ, док теорија међународне политике мора бити усредсређена на концепт националног интереса“ (Morgenthau, 1958: 54). Осврћући се на не толико прецизно Моргентауово одређење, Милетић се позива на Томаса Робинсона² како би указао на комплексност концепта у погледу прецизног дефинисања. Користећи бројне епитете, а не толико прецизан језик науке, Моргентауова операционализација појма националног интереса у неку руку само показује колико је то заиста тешко. Тако Робинсон примећује да Ханс Моргентау помиње различите врсте националног интереса – заједнички, примарни, секундарни, супротстављени, легитимни, специфични, нужни и сл. У делу *The Impasse of American Foreign Policy* Моргентау помиње трајне националне интересе (1962: 56–57), док у делу *What is the National Interest of the United States?* препознаје базичне и елементарне националне интересе (1952: 4–7). Још једна критика Моргентауовог схватања долази од Војина Димитријевића. Он сматра да је Моргентауов покушај одређења националног интереса неуспешан зато што се ослањао на такође неодређен појам, као што је моћ (Димитријевић, 1973: 28–29). И поред бројних критика, Моргентауови неистомишљеници не оспоравају његов допринос и утицај који је оставио у теоријском утемељењу концепта националног интереса.

² Томас Робинсон је написао докторат на тему „Моргентауово схватање националног интереса“. Део докторске дисертације објављен је у књизи Џејмса Розенауа „Међународна и спољна политика“.

Оваква разуђена одређења можда показују да је овај појам незахвално одређивати. Међутим, појмови у теоријама никада не представљају апсолутне категорије. Појмови се концептуализују и операционализују на различите начине. Ипак, оваква разуђена одређења појма национални интерес указују на његову предетерминисаност и неодређеност. Можда је Милетић у праву када каже да би се стога могло говорити о концептима националног интереса, пре него о неком јединственом концепту (Милетић, 1978: 42).

Постулати политичког реализма

Како бисмо разумели Моргентауово концептуализовање националног интереса, неопходно је да сагледамо неке од постулата политичког реализма. Најпре, политички реализам је уверење по коме политика, као и друштво уопште, функционише на основу објективних закона који своје корене имају у људској природи. Следећи постулат који истиче Моргентау јесте национални интерес дефинисан у терминима моћи, који заправо служи као путоказ који усмерава политички реализам кроз дешавања у међународној политици. Према њему, државници мисле и делују руковођени интересом дефинисаним као моћ, што је историјски и доказано (2014: 5). То ће нам створити услове да сагледамо будуће политичке акције које предузимају државници:

„Мислећи у терминима интереса дефинисаног као моћ, ми мислимо као и они, и као незаинтересовани посматрачи схватамо њихове мисли и акције можда боље но што то чине они у својству актера на политичкој сцени... Појам интереса дефинисаног као моћ намеће интелектуалну дисциплину посматрачу, убацује рационални ред ствари у предмет политике и на тај начин чини теоријско разумевање политике могућим“ (2014: 5).

Трећи постулат наглашава да је за реализам појам интереса, дефинисан у терминима моћи, његов главни појам који представља универзално важећу објективну категорију. Моргентау се ограђује од апсолутних ставова, те истиче да појам национални интерес, дефинисан као моћ, не значи да поседује значење које му је дато једном заувек (2014: 10).

Појам национални интерес повезан је са политичком акцијом, односно одређује правац акције коју предузимају државе. Ипак, то није константа и непроменљива смерница, већ зависи од културног и политичког контекста у коме се спољна политика формулише (2014: 10). Тако је након Другог светског рата национални интерес САД био усмерен

на искорењивање комунизма или „црвене пошаста“, док је окончањем хладног рата ова „смерница“ попримила сасвим нове облике.

Појам национални интерес у смислу динамичне категорије садржи два елемента: један који је променљив, односно „политички и културни контекст“, и један „нежан“ који је логичан и својствен самом концепту. О овом другом елементу, Моргентхау је дискутовао у делу *Dilemmas of Politics*. Моргентхау сматра да је други елемент националног интереса сталан, а његов континуитет произилази из три важна чиниоца. Први чинилац тиче се природе интереса који је неопходно заштитити. Ове интересе он сврстава у релативно сталне и примарне, а под њима подразумева заштиту интегритета националне територије, њених политичких институција и њене културе (1958: 65–69). Он овде увиђа одређене научне потешкоће. Пре свега, свдећи национални интерес на опстанак и националну безбедност, сматра да је утврђивање садржаја националног интереса лако. Са друге стране, он истиче ограниченост научне анализе у погледу одређивања садржаја другог, променљивог елемента националног интереса.

Други чинилац трајности елемента националног интереса тиче се става или пак Моргентхауовог уверења да природа претњи са којом се држава суочава остаје током дугог временског периода подједнако стална.³

Последњи чинилац који утиче на трајност елемента националног интереса у вези је са људским разумом. Без људског разума, концепт националног интереса био би апстрактна и неприменљива категорија која се не би могла трансформирати у практичну спољну политику. Људски разум као генератор значења националног интереса за спољну политику мора имати рационални карактер јер се на тај начин долази до нужних реконструкција прошлих и до разумевања садашњих спољних политика (Morgenthau, 1958: 66–67).

Моргентхауов рад сврстава се у класични реализам који се бави проучавањем конфликта међу државама на најнижем, јединичном нивоу – позивањем на људске карактеристике и слабости. Језиком класичног реализма, Моргентхау тако истиче да ми можемо да разумемо мисли доносилаца одлука, да се ставимо у њихов положај и на тај начин разумемо њихове акције (Morgenthau, 1958: 67). Ово је важно из разлога што Ханс Моргентхау сматра да се акције које предузимају државници, а које

3 Моргентхау не даје неки одређени временски период који би се тицао могућих промена природе претњи, нити га разматра као могућу варијаблу која би утицала на промене у схватању трајности елемента националног интереса. Имајући у виду време када је Моргентхау писао, ово је сасвим разумљиво. Такође, заштита интегритета националне територије, институција и културе неминовно су остали важни интереси спољне политике САД. Занимљиво је ипак да у делу *A New Foreign Policy for the United States* Моргентхау изоставља културу као примарни амерички интерес (Morgenthau, 1969: 241).

су усмерене на заштиту тврдог језгра националног интереса, одигравају у једном уском оквиру где нема превише одступања. У овим исказима заправо лежи објашњење „објективног“ и оног „независног“ које не зависи од воље оних који доносе одлуке. Тако национални интерес представља нешто објективно што ограничава акције државника, па чак и ако су противне њиховим вољама и жељама. Ове идеје Моргентау илуструје у свом раду „Главна побуда америчке спољне политике: национални интерес насупрот моралне апстракције“ (*The Mainspirings of American Foreign Policy: The National Interest vs. Moral Abstractions*). Он наводи пример учешћа САД у Првом светском рату, где сматра да је објективна снага националног интереса натерала чак и Вудруа Вилсона, који је важио за идеалистички и моралистички оријентисаног човека, да се укључи у Први светски рат и отклони опасности које би пореметиле равнотежу снага у Европи (Morgentau, 1950: 835). Постојање и значај објективног националног интереса истицали су и други реалисти, попут Џорџа Кенана и Хенрија Кисинџера.⁴

Моћ као средишња вредност националног интереса

Како бисмо разумели Моргентауова гледишта о националном интересу уопште, неопходно је да сагледамо начине концептуализовања овог појма у терминима моћи. Пре свега, о овом појму Моргентау је писао у различитим радовима. Друго, тај однос и веза између националног интереса и моћи није најјасније представљена.⁵ Треће, чини се да је појам моћ заправо суштина националног интереса. Ово се намеће као закључак зато што Моргентау силу и моћ посматра као најважнија средства за остваривање циљева спољне политике.⁶ Стога је моћ, било као средство, било као циљ спољне политике, неминовно тесно повезана са националним интересом. Без тежње за детаљним представљањем сложеног појма моћи, осврнућемо се још на додатно појашњење односа националног интереса и моћи.

Како је држава према реалистима централни референтни објекат безбедности, а природа националног интереса „себичног“ карактера јер су

4 Видети: Kennan, G. (1951). *American Diplomacy 1900–1950*. Chicago: University of Chicago Press и Kissinger, H. (1969). *The American Foreign Policy, Three Essays*. New York: The Free Press.

5 За веома добар критички осврт о овом проблему погледати Милетић, А. (1978). *Национални интерес у америчкој теорији међународних односа*. Београд: Савремена администрација, стр. 46 и даље.

6 Овакве идеје делили су и Спајкман и Липман. Видети: Spykman, N. (1942). *America's Strategy in World Politics, The United States and the Balance of Power*. New York: Harcourt, Brace & Co, и Lippmann, W. (1946). *Спољна политика Сједињених Држава*. Београд: Athenaeum.

државе „у својим међународним акцијама мотивисане сопственим интересима“ (Моргентау, 2014: XXVII), јасно је да ће у међународном систему свака држава тежити да очува свој национални интерес, а пре свега његово „чврсто језгро“ – територију, институције и културу. У том смислу, тежња за увећањем моћи јесте природна зарад заштите и очувања примарних националних интереса. Уколико се пак вратимо на схватање националног интереса као националне безбедности или опстанка, поново ћемо доћи до идеје о моћи јер, како Моргентау напомиње, „... национални интерес схваћен на тај начин – као национална безбедност – представљао је само срце гаранције политичке јединице у њеном континуитету, који дипломатија мора бранити без компромиса и чак ризикујући и рат“ (Моргентау, 2014: XXVI). У том смислу, он је у своја три позната рада „Шта је национални интерес САД?“ (*What is the National interest of the United States?*), „У одбрану националног интереса“ (*In Defence of the National Interest*) и „Нова спољна политика САД“ (*A New Foreign Policy for the United States*) истакао да се амерички национални интерес састоји од равнотеже снага у Европи, тако да ниједна држава не сме да угрози јединствену позицију САД и да би нарушавање равнотеже снага у Азији имало веома сличне последице (1952: 4–7; 1952: 5–6, 11; 1969: 157).

Морал и национални интерес

У претходном делу текста приказано је како је Ханс Моргентау промишљао и писао о односу између националног интереса и концепта моћи. Ма колико парадоксално звучало, овај теоретичар заступао је и тезу о моралности која је такође повезана са националним интересом. Можда је Моргентау разматрајући овај однос и уводећи морална начела покушао да ублажи пређашње идеје о односу моћи и интереса.

Дебатујући о односу између моралних начела и националног интереса, Ханс Моргентау елаборира своју идеју првенствено кроз политички реализам, као рационалну стварност у којој се доносе спољнополитичке одлуке. Моргентау је свестан јаза између добре, у његовом случају рационалне спољне политике, и спољне политике каква она у стварности јесте. Наглашава да политички реализам подразумева не само да се теорија мора концентрисати на рационалне елементе политичке стварности већ и на нужност да спољна политика треба да буде „рационална у погледу својих сопствених моралних и практичних циљева“ (Моргентау, 2014: 10). Моралне вредности у међународној политици имају извесну ограничавајућу улогу:

„Ако се упитамо шта су све државници и дипломати спремни да ураде да би спровели циљеве својих држава и шта, у ствари, при том чине, установићемо да чине мање но што би могли и што су иначе стварно чинили у разним историјским периодима... Морална правила из наведених разлога спречавају и само разматрање спровођења извесне политике“ (Моргентау, 2014: XXVIII).

Тај однос моћи и интереса у спољној политици управо је ограничен моралним начелима. Ипак, Моргентау је о односу између морала и националног интереса писао поприлично скептичним и песимистичним тоном јер је међународна политика у XX веку била управо супротна од онога што се може назвати моралним. У том смислу, он је истицао забринутост у погледу ограничавања националних интереса или било какве могућности у погледу компромиса између држава (2014: XXX). Па ипак, Моргентау приказује на који начин морална начела утичу на национални интерес: морал има ограничавајућу улогу на националне интересе и средства којима сила тежи како би се они остварили; морал одобрава извесне циљеве и средства који тиме постају не само политички изводљиви него и морално вредни и тако улазе у састав самих интереса којима сила стреми; на крају, морал служи као идеолошко оправдање интереса и силе (према Милетић, 1978: 125).

Можда би улога моралних вредности и начела била ограничавајућа у међународним односима када би државе биле „приморане“ да праве компромисе, а одређене националне интересе уклањале са политичке агенде. Међутим, уколико је Моргентауов став још увек актуелан – да су државе „највише моралне јединице“ које теже изједначавању својих моралних вредности са универзалним моралним правилима – веома је тешко да ће доћи до било каквог ограничавања, а камоли компромиса. Стога је Милетићева поента на месту када каже да „универзална морална начела служе као изговор или средство за вођење националне политике и остваривање њених циљева... док је основна функција морала идеолошка“ (1978: 125). Поменуто Моргентауову скепсу можемо наћи у његовим ставовима где је за уништење моралног система кривио промене у клими идеја, између осталог, и појаву и пораст национализма (1952: 60). Занимљиво је да је његов поглед на ограничавајућу улогу моралних начела националног интереса неколико година раније био супротан, тврдећи да између ових двеју концепција не може бити компромиса (1949: 212).

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС У РАДОВИМА РЕЈМОНА АРОНА

Рејмон Арон се сматра творцем новог историјско-социолошког правца у међународним односима који се састоји у анализи политичке стварности (Словић, 2014: 87, у: Липовац и Живојиновић, 2014). Иако се бави анализом политичких појава и процеса кроз историјске чињенице, он је пре теоретичар, неголи историчар. Без обзира на овај „нови“ приступ, Арон важи за теоретичара реализма који односе између држава посматра кроз силу и моћ. У погледу концепта националног интереса, за разлику од објективистичког приступа Моргентауа, Арон овом концепту приступа кроз субјективну перспективу.

Да је национални интерес ипак придавао потешкоће реалистима, говори и Аронов став да ова „теоријска формула“, према којој се државе понашају у међународним односима, заправо није стриктно дефинисана, као и да нема никакво значење (Aron, 1967: 194). Он сматра да не можемо забранити једној држави да своју спољну политику заснива на националним интересима, докле год ти интереси нису јасно дефинисани. Иако је овакав Аронов став поприлично конфузан, он се није директно бавио појмом национални интерес, већ га је користио као илустрацију за испитивање односа између теорије и идеологије, односно теорије и псеудотеорије (Aron, 1967). Са друге стране, Арон је, заступајући субјективистички приступ, критиковао могућност постојања „објективног“ националног интереса. Аронов аргумент се односио на то да је сам концепт интереса двосмислен и неодређен, те да је веома тешко доћи до неке прецизне дефиниције. Према томе, правећи паралелу са економијом, он сматра да су одређене економске мере пре инспирисане субјективним одликама доносилаца одлука, него што могу бити научно одређене (Aron, 1962: 101). Још једна критика која долази од овог теоретичара усмерена је на немогућност свођења овог концепта на само један чинилац – моћ.

Ма колико га критиковао и оспоравао његову неодређеност и двосмисленост, национални интерес је, према Арону, ипак користан „у ограниченој мери“ јер указује на дугорочне циљеве државе, а грађане подсећа да су они привремене чланови једне трајне политичке јединице (Aron, 1967: 101, према Димитријевић, 1973: 29). Такође, Арон под националним интересом подразумева безбедност, као надисторијски интерес који је својствен свим државама, затим славу и идеју (Aron, 1967: 82 и даље, према Димитријевић, 1973: 29). Стога и сам каже да „национални интерес опомиње владајуће једног времена да безбедност и величина државе морају да буду циљеви дипломата, без обзира на идеологију на коју се позивају“ (Aron, 1967: 101, према Димитријевић, 1973: 29).

Смештајући национални интерес у спољнополитички концепт, Рејмон Арон уводи варијаблу „задовољства“ државе. Тако су јаке и развијене државе задовољније у односу на слабе и неразвијене. У зависности од (не)задовољства, државе одређују своје циљеве – циљеве поседовања, циљеве средине, директне и индиректне националне интересе (Арон, 1962: 67, према: Словић у: Липовац и Живојиновић, 2014: 90–91). Проблематизујући концепт националног интереса, Арон не улази у покушаје прецизног одређења овог појма, већ наглашава његове облике, односно врсте. Он заправо поистовећује циљеве државе и национални интерес. Тако сматра да ревизионистичке државе никада неће бити задовољне политиком дефинисаном као *status quo*. Стога, задовољство државе, као извесну вредност или циљ, дели на циљеве поседовања – стицање (нечега) ван граница државе, и циљеве средине – тежња да се постојећи услови у оквиру граница државе побољшају (Арон, 1962: према: Словић, 2014). Уколико би нека држава у међународном систему била задовољна својим положајем и статусом, као и признањем и препознатљивошћу, њени национални интереси би били усмерени на јачање постојеће позиције, односно остваривање циљева средине у оквиру те државе. Са друге стране, оне државе које нису задовољне међународном положајем или стреме ревизионистичкој политици, спољнополитичко деловање усмериће на остваривање циљева поседовања, што се најчешће манифестује акцијама изван постојећих државних граница. Слично Арону, теоретичар Арнолд Волферс прави разлику између директних националних и индиректних националних интереса (1962: 75). Под директним националним интересима и Арон и Волферс подразумевају безбедност и независност државе.

На крају, можемо сагледати недостатке концепта националног интереса које наглашава Арон. Првенствено, Арон сматра да је веома тешко постојање колективног интереса (у који сврстава и национални интерес, имајући у виду да нација као таква представља врсту колективитета) због супротстављених интереса различитих група и група и појединаца. Стога постоје тешкоће у погледу научног тематизовања и метода којима би се ова апстрактна категорија проучавала. Други недостатак тиче се неизвесности очувања националних интереса безбедности и опстанка јер у анархичном међународном систему свако мора бринути за себе, имајући у виду да не постоји „ни суд ни полиција“. Последњи недостатак се односи на то да национални интерес не може бити сведен искључиво на максимизацију моћи државе.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС У ТЕОРИЈИ СТРУКТУРАЛНОГ РЕАЛИЗМА КЕНЕТА ВОЛЦА

У чувеном делу „Теорија међународне политике“, проучавајући структуралне узроке и економске последице, као и саму структуру међународног система, Кенет Волц даје један краћи увид у сопствена размишљања о појму национални интерес. Пре свега, Волц уопште не улази у дискусију о значају овог концепта за спољну политику или државу. Заправо, Волц не оспорава овај концепт, као што је случај код Арона, јер је по његовом мишљењу сасвим природно да свака држава покушава да задовољи одређене интересе (2008: 149). Међутим, оно што је важно напоменути јесте то да Волц сматра да „и није претерано интересантно“ то што неко тежи да задовољи интересе, односно да их оствари. То што нека држава тежи да оствари своје националне интересе за Волца је апсолутно неважно, јер „нећемо моћи да формулишемо то које је активности потребно предузети да би тај интерес био успешно остварен“ (2008: 148). Битније је, дакле, утврдити активности које држава треба да предузме да би успешно остварила национални интерес. Ове ставове Волц представља правећи аналогију са економијом:

„Неухватљив појам национални интерес постаје јасан онда када упоредимо државе и предузећа. Према претпоставци, економски актери теже томе да увећају очекиване добити, а државе томе да обезбеде опстанак. Водеће фирме су у ситуацији самопомоћи, када њихов опстанак зависи од тога колико се оне труде унутар ограничења утврђених законом. Све док су у ситуацији самопомоћи, опстанак фирми представља циљ који је испред профита, пошто је опстанак предуслов за остваривање осталих циљева“ (Волц, 2008: 148).

Волц тако закључује да држава, након што је размотрила своје безбедносне потребе, а вероватно и сам опстанак као основну вредност, може деловати у међународној политици у складу са националним интересима и у покушају да их задовољи. Овде такође можемо видети да национални интерес представља одређену вредност за државу, али и смерницу спољнополитичког деловања. Враћајући се на идеју формулисања активности за задовољење интереса, Кенет Волц сматра да концепт остварења националних интереса „подразумева то да дипломатски и војни потези морају бити пажљиво планирани како не би био угрожен опстанак земље“ (2008: 149).

Волцова размишљања о националном интересу нису остала незапажена. У делу „Национални интерес у теоријама међународних односа“ Скот Бурчил (*Scott Burchill*) износи неколико запажања у погледу неореалистичког схватања појма национални интерес Кенета Волца. Имајући

у виду основне постулате неореализма, односно структуралне теорије коју је развио Волц, Бурчил примећује да већина држава има исти национални интерес, будући да се готово увек ради о опстанку. Са друге стране, изглед јединица међународног система (држава) јесте ирелевантан, те је национални интерес заправо одређен анархичном структуром међународног система (Burchill, 2005: 44–46). Бурчилов закључак је одржив с обзиром на то да, према Волцовој теорији, исходи држава не зависе само од њихових квалитета, него и од промене структуре у оквиру које оне спроводе акције (Волц, 2014: 6). Такође, према неореалистичком становишту, карактеристике јединица међународног система се искључују, осим основне претпоставке о опстанку државе у анархичном свету.

ЗАКЉУЧАК

Чињеница је да је појам национални интерес, пре него што је теоријски утемељен, заузимао важно место у политичком општењу. Иако постоје извесни покушаји утврђивања претходнице појма, прецизних налаза о томе нема. Наравно, радови и размишљања Тукидида, Макијавелија и Ришељеа, као и концепти „воље владара“ и „државног разлога“, умногоме су утицали на схватања националног интереса, посебно реалиста. Тек неколико година после Другог светског рата долази до снажнијег теоријског проблематизовања и то, пре свега, од стране представника реализма. Појавом Моргентауових радова о међународној политици, политичком реализму и националном интересу долази се до академске афирмације концепта, схваћеног у терминима моћи. Реалисти су успели (мада то није толико ни било тешко, имајући у виду период научне продукције) да наметну овакво објективистичко схватање као друштвену чињеницу. Тај објективистички приступ умногоме је песимистичан: рат је извесна појава, људска природа је искварена, у међународном поретку је анархија, национални интереси су себични, а државе гледају само себе и свој опстанак. Поред такве, како каже Милетић, „антрополошко-филозофске песимистичне премисе“, постоји и субјективистичко схватање националног интереса.

Субјективно-објективна дихотомија разумевања националног интереса, доминантна код англосаксонских теоретичара, посебно је изражена на релацији теорија (теоријски приступи) – пракса (спољна политика). Објективистички приступ је изражен код реалиста, на челу са Моргентауом, где се национални интерес одређује у терминима моћи. Субјективистичка схватања доминирају код социјалних конструктивиста који указују да је појам национални интерес социјално конструисан од стране доносилаца одлука.

Прегледом богате и разнородне литературе створена је могућност сагледавања разноврсности одређења садржаја појма. Размимоилажења у погледу одређења садржаја националног интереса код реалиста доста су изражена. То се пре свега односи на сам садржај појма, као и на оно што би се њиме требало постићи (Липовац и Димитријевић 2015: 3). Национални интерес тако за неке ауторе има ортодоксну вредност, сведену на моћ, док за друге представља конструисану категорију. Док га једни одређују као објективан, апстрактан и метафизички концепт, код других је јасан, прецизан и недвосмислен. У неким случајевима му се додељује аналитички значај, а у неким му се наглашава методолошка проблематичност. За неке је користан и нужан, за друге неухватљив и двосмислен. Код једних је поистовећен са вредностима, код других са циљевима. Неки се уопште не баве његовом садржином, већ га сматрају подразумевајућим; неки се уопште не баве националним интересом. Он представља и крајњи циљ, али и полазну тачку спољне политике. За реалисте је важан културни контекст, за конструктивисте идентитетски.

Неуједначеност у ставовима теоретичара такође не треба да представља научни дефект. Напротив, свака специфична операционализација појма у зависности од предмета конкретног истраживања може пружити изванредан научни допринос у погледу развијања аналитичког модела за анализу конкретних спољних и безбедносних политика држава.

СПИСАК ЛИТЕРАТУРЕ

- Aron, R. (1962). *Paix et guerre entre les nations*. Paris: Calman Levy.
- Aron, R. (1967). What Is a Theory of International Relations? *Journal of International Affairs*. Vol. 21(2), 185–206.
- Beard, A. C. (1934). *The Idea of National Interest: An Analytical Study in American Foreign Policy*. New York: Macmillan.
- George, L. A. & Keohane, O. R. (1980). „The Concept of National Interest: Uses and Limitations“. У зборнику *Presidential Decision-making in Foreign Policy* (приредио George, L. A.). Boulder: Westview Press, pp. 217–237.
- Димитријевић, В. (1973). *Појам безбедности у међународним односима*. Београд: Савез удружења правника Југославије.
- Живојиновић, Д. (2013). Разумевање појма „национални интерес“ у реалистичким теоријама. У зборнику: *Теорије међународних односа: реализам* (приредио: Дејан Јовић). Загреб: Политичка култура.
- Липовац, М. и Живојиновић, Д. (Ур.), (2014). *Међународна безбедност: теоријски приступи*. Београд: Иновациони центар Факултета

- безбедности; Нови Сад: Академска књига.
- Липовац, М., Димитријевић, И. (2015). Национални интерес као аналитички концепт: могућност за анализу националног интереса Србије. *Српска политичка мисао*, Vol. 22(4), 87–108.
- Милетић, А. (1978). *Национални интерес у америчкој теорији међународних односа*. Београд: Савремена администрација.
- Милетић, А. (1978). Осврт на америчка схватања односа између националног интереса и морала. Зборник за друштвене науке, бр. 64, стр. 123–136.
- Mearsheimer, J. J. & Walt, S. M. (2006). The Israel lobby and US foreign policy. *Middle East Policy*, 13(3), 29–87.
- Миршајмер, Џ. (Прев.). (2009). *Трагедија политике великих сила*. Београд: Удружење за студије САД у Србији.
- Morgenthau, H. (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Morgenthau, H. (1949). The Primacy of the National Interest. *The American Scholar*, Vol. 18, No. 2, pp. 207–212.
- Morgenthau, H. (1950). The Mainsprings of American Foreign Policy: The National Interest vs. Moral Abstractions. *The American Political Science Review*, Vol. 44(4), pp. 833–854.
- Morgenthau, H. (1952). Another Great Debate: The National Interest of the United States. *American Political Science Review*, 46(4), pp. 961–988.
- Моргентау, Х. (Прев.). (2014). *Теорија међународне политике – Борба за моћ и мир*. Подгорица: ЦИД.
- Нај, Џ. (2004). *Парадокс америчке моћи – Зашто једна светска суперсила не може сама*. Београд: Библиотека дипломатија.
- Navari, C. (2016). Hans Morgenthau and the National Interest. *Ethics & International Affairs*, Vol. 30(1), 47–54.
- Rosenau, J. N. (1968). National Interest, In: D. L. Sills (Ed). *International Encyclopaedia of the Social Sciences*, Vol 11 (pp. 34–40). New York: MacMillan.
- Sondermann, F. A. (1977). The concept of the national interest. *Orbis: A Quarterly Journal of World Affairs*, 21(1), 121–138.
- Винсент, Е. (2009). *Теорије државе*. Београд: Службени гласник.
- Волц, К. (Прев.). (2008). *Теорија међународне политике*. Београд: ЦЦВО и Alexandria Press.
- Frankel, J. (1970). *National Interest*. London: Palgrave Macmillan.
- Williams, M. C. (2003). Words, images, enemies: Securitization and international politics. *International studies quarterly*, 47(4), 511–531.

CONCEPTUALIZATION OF NATIONAL INTEREST WITHIN THE THEORETICAL FRAMEWORK OF REALISM

Filip Stojanović, MA in Security Management
Public Policy Research Center

Summary

The subject of this article is to explore ways how the notion of national interest was conceptualized in within the theoretical framework of realism. Literature review created conditions for gaining insights into the work of prominent realists such as Hans Morgenthau, Raymond Aron, and Kenneth Waltz. Therefore, summing up and comparing their conceptualizations of national interest represent the main goals of this paper. A detailed review of the existing literature showed that national interest dominantly occupies interest of realist theorists. Nonetheless, there is no consensus among them when it comes to a single definition of national interest, except for the one defining it as means of political action and political analysis. Additionally, there are significant disagreements, both in determining the content of the concept and its function. For instance, Morgenthau underlined power as central element of national interest, Raymond Aron singled out state satisfaction, whereas Waltz emphasized survival as key feature of this concept . In concluding remarks, it is pointed out that the national interest is difficult to determine precisely, bearing in mind its complexity and diversity in the theoretical considerations of the prominent theorists.

Key words: *national interest, realism, Hans Morgenthau, Raymond Aron, Kenneth Waltz*